

ŽILVYTIS ŠAKNYS

„VIETINIAI“, „LENKIŠKI“ IR „LIETUVIŠKI“ PAPROČIAI. ŠIAURĖS LENKIJOS IR PIETŲ LIETUVOS JAUNIMO KULTŪRA

Įvadas. Daugelis etnologų sutaria, kad tarp švenčių šventimo ir tapatumo formavimo procesų esama glaudaus ryšio. Olandijos etnologo Robo Van Ginkelio manymu, šventės atveria pačias geriausias galimybes tapatumo formavimui ir etninės grupės tapatumo politikai nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu lygmeniu¹. Todėl kalendorines šventes pasitelksime kaip įrankį analizuodami Šiaurės Lenkijos lietuvių gyvenamų vietovių paprotinės kultūros ir tapatumo politikos formavimą. Tačiau tapatumas pagrįstas individo prisiskyrimu ar priskyrimu vienai ar kitai grupei ar kategorijai², o tai neišvengiamai veda prie jų lyginimo. Orvaro Löfgreno teigimu, analizuojant šventės ir tapatumo valdymo sąsajas, svarbu pažvelgti ir į diachroninę perspektyvą³. Todėl išsikeldami tikslą analizuoti Punsko apylinkių kultūrinio tapatumo problemą negalime atsiriboti ir nuo gretimų Lietuvos Respublikos vietovių papročių analizės. Tyrimo objektas yra Šiaurės Lenkijoje esančių Punsko apylinkių ir Lazdijų bei Kalvarijos savivaldybėse jaunimo švenčiamos šventės, o išsikelta tikslo sieksime pasiremami istoriniu geografiniu lyginamuoju metodu, leidžiančiu suderinti sinchroninio ir diachroninio kultūros reiškinių tyrimo galimybes.

Sociologės Jolantos Kuznecovienės duomenimis, daugelis švenčių dabar švenčiama su artimaisiais, giminėmis ar draugais. Bendruomeniš-

¹ Rob Van Ginkel, „Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel’s Identity“, in: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, editors Peter Jan Margry and Herman Roodenburg, Wiltshire: Ashgate, 2007, p. 37.

² Reginald Byron, Identity, in: *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London & New York: Routledge, 1996, p. 292.

³ Orvar Löfgren, „The Nationalization of Culture“, *Ethnologia Europea*, 1989, vol. 19, p. 9.

kumas patiriamas kaip šeimyniškumas, o švenčių papročių ir tradicijų atkartojimas bei perdavimas šeimoje reiškia, jog ir tautiškumas perduodamas bei liudijamas daugiausia per giminystę. Tarp artimųjų, giminaičių ir draugų praktikuojami tam tikri lietuviškumo bruožai ir simboliai, leidžiantys *jaustis savu*, dalijantis bendru paveldu, patirtimi ir vertybėmis. Svarbią funkciją atlieka per inkultūraciją įgyti lietuviškumo bruožai ir simboliai⁴. Kita vertus, analizuojant jaunimo papročius, diskusijų keltų papročių ir tradicijų atkartojimo bei perdavimo galimybes. Šiuolaikinėje visuomenėje iškyla žinių perdavimo problema. Juo spartesni ir didesni pokyčiai, juo sudėtingiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą. Tėvų išmintis nebūtinai suvokiama kaip aktuali⁵. Modernioje visuomenėje tradicija jau nėra suprantama kaip iš kartos į kartą perduodami bei perimami papročiai. Šiuolaikinių punskiečių Žolinių, Joninių ir Velykų švenčių analizė parodė, kad, pasitelkus lietuviškumo simbolius, tradicija gali būti išrandama, modifikuojama ir net perimama deklaruojant etninio kultūros lygmens prioritetą prieš lokalinį⁶.

XX a. antrojoje pusėje lietuviai skirtingose valstybėse gyveno nevienodomis sąlygomis. Natūralus inkultūracijos procesas Lietuvoje buvo paveiktas ne tik natūralios modernizacijos, bet ir sovietinės okupacijos nulemtų procesų. Dvi žmonių kartos gyveno internacionalizmo, ateizacijos ir naujųjų sovietinių tradicijų kūrimo epochoje. Visokeriopos okupantų pastangos jaunuomenę atriboti nuo „idėjiškai pasenusių“ tėvų ir senelių didino kartų konfliktą. Vardan utopiškos sovietinės ateities bandyta užgniaužti bet koki ryšį su praeitimi, su šaknimis išrauti senąsias tradicijas⁷. Socialistinėje Lenkijoje vietinės administracijos požiūris į religingumą buvo palankesnis (tiesa, galimybes išpažinti religiją gimtąja kalba buvo ribo-

⁴ Jolanta Kuznecovienė, „Šventes švenčiantis lietuvis: bendruomeniškumo diapazonas“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sudarytojai Vytis Čiubrinkas, Jolanta Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 75–88.

⁵ Thomas Hylland Eriksen, *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*, Vilnius: „Tyto alba“, 2004, p. 156–157.

⁶ Žilvytis Šaknys, „Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse“, in: *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje. Continuity and challenges of ethnic culture in the modern society*, sudarytoja Andželika Lapinskienė, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009, p. 87–95.

⁷ Žilvytis Šaknys, „Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai“, in: *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*, sudarytojas Žilvytis Šaknys, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 66.

tos)⁸. Irenos Reginos Merkienės atliktų Kalėdų papročių tyrimų duomenimis, pačiame naujausiame kalėdinių papročių klode atsirado pagrindas kultūrinei takoskyrai, kilusiai dėl XX a. antrojoje pusėje Punsko ir Seinų krašte buvusios stipresnės katalikybės įtakos negu Lietuvoje, kuri buvo įtraukta į SSSR sudėtį ir verčiama priimti valstybinius civilinių papročių standartus⁹. Dėl šios priežasties imsiuosi analizuoti su Advento ir Gavėnios laikotarpiu susijusias šventes, per kurias, išankstiniu autoriaus manymu, turėtų plačiau atsiskleisti skirtingų valstybių ideologijų nulemti skirtumai.

Punsko ir Seinų krašto jaunimo švenčiamas kalendorines šventes jau nagrinėjau keliuose straipsniuose. Analizuodamas jaunimo bendravimo formas, Punsko ir Seinų krašto jaunimo tarpukario papročius nagrinėjau straipsnyje „Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu“¹⁰, aptardamas, kaip šių dienų Punsko apylinkių jaunimas suvokia „lietuviškiausias“, „lenkiškiausias“, kartu ir mėgstamiausias šventes. Tam tikrą dėmesį kalendoriniams papročiams skyriau straipsnyje „Lenkijos lietuvių jaunimas: Etninio ir pilietinio tapatumo raiška“¹¹. Šiuolaikinės kultūros perdavimo problemas, kaip jau minėjau, atskleidžiau straipsnyje „Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse“¹².

Šiame straipsnyje XXI a. pradžios kalendorinės šventės bus nagrinėjamos lyginamuoju aspektu, atskleidžiant situaciją iš teritorijos perspektyvos, punskiečių papročius¹³ lyginant su vienalaikiais Pietų Lietuvoje

⁸ Vitalija Stravinskienė, *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*, Vilnius–Punkskas: Aušra, 2004, p. 73–76.

⁹ Irena Regina Merkienė, „Punsko ir Seinų krašto lietuvių Kūčios etnokultūriniame kontekste“, in: *Punsko ir Seinų krašto lietuviai. Etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punkskas: Aušra, 2006, p. 190.

¹⁰ Žilvytis Šaknys, „Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu“, in: *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punkskas: Aušros leidykla, 2006, p. 78–105.

¹¹ Žilvytis Šaknys, „Lenkijos lietuvių jaunimas: Etninio ir pilietinio tapatumo raiška“, *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 2(74), p. 55–68.

¹² Žilvytis Šaknys, Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse, p. 87–95.

¹³ 1989 m. rugpjūčio 10–20 d. Lietuvos kraštotyros draugijos vykdytoje ekspedicijoje apklaustas 21 respondentas, pasakojęs apie Agurkių, Aradnykų, Burbiškių, Didžiulių, Kampuočių, Klevų, Kreivėnų, Ožkinių, Paliūnų, Punsko, Raistinių, Rašaičių, Šlynakiemio, Vaitakiemio, Valinčių, Vidugirių, Vilkapėdžių kaimų jaunimo bendravimo papročius tar-

atliktais arealiniais lauko tyrimais (atitinkamai vykdytais 2005 ir 2006–2007 m.)¹⁴. Jų ištakų analizei bus pasitelktas pagal analogišką metodiką parengtas XIX a. pabaigos – XX a. antrosios pusės situacijos tyrimas (abiejose valstybėse tyrimai atlikti 1989 m.)¹⁵.

Jaunimo pasilinksminimai. Anot Gerhardo Bauerio, XIX a. pabaigoje – XX a. antrojoje pusėje Lietuvos kaimai sudarė uždaras bendrijas ir gyveno atskirą gyvenimą su savo įstatymais, tam tikromis elgesio normomis, turėdami stiprų narių sutelktumo jausmą¹⁶. Tačiau žvelgiant į kaimo bendruomenę kaip į visumą per jos narių asmeninius interesus, matomi skirtumai pagal amžių. Kaime gyvavo ne tik suaugusiųjų, bet ir neabejotiną autonomiją turinti jaunimo bendrija, kurią vienijo amžius, teritorija ir bendri interesai. Suaugusiųjų bendruomenę siejo bendri ekonominiai ryšiai ir darbas, o jaunuomenės teritorinę bendriją – laisvalaikis, pramogos bei poreikis mokytis suaugusiųjų bendruomeninio gyvenimo. Kaimo

pukario laikotarpiu: Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau IIES), b. 1319, l. 236–299; dar 8 respondentai pagal šią anketą apklausti 2005 m. Respondentai pasakojo apie Kreivėnų, Pelelių, Punsko, Šlynakiemio, Vaitakiemio, Vidugirių kaimų realijas. Šie tyrimai atskleidė tarpukario situaciją. 2005 m. LR kultūros ministerijos remtoje ekspedicijoje į autoriaus specialiai sudarytos jaunimo etniam tapatumui tirti anketos „Lenkijos lietuvių papročiai. Jaunystė ir Lietuva“ klausimus atsakė 40 respondentų (dar 3 jaunos žmonės apklausė straipsnio autorius). Respondentai gyveno Burokų, Didžiulių, Eglinės, Konstantinuvkos, Kreivėnų (5), Navininkų (2), Ožkinių, Pristavonių, Punsko (17), Rimkežerių, Seinų (2), Skarkiškių, Šlynakiemio (2), Užvidugirių Būdos (2), Vaiponios, Valinčių (2), Vidugirių kaimuose. Absoliuti respondentų dauguma – 2005 m. vidurinę išsilavinimą įgiję 17–19 metų Punsko licėjaus moksleiviai: IIES, b. 2304, l. 1–43. Dar 12 jaunų respondentų 2005 m. buvo apklausti pagal anketą „Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etnis, subkultūros ir lokalinis aspektai“. Respondentai pasakojo apie dabartinius (XXI a. pradžios) Agurkių, Burbiškių, Kreivėnų, Ožkinių, Pristavonių, Punsko, Rakelijos, Užvidugirių Būdos, Vaitakiemio, Žvikelių kaimų papročius: IIES, b. 2305, l. 1–96.

¹⁴ Žilvytis Šaknys, „Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai“, in: *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, sudarytojas Žilvytis Šaknys, Vilnius: LII leidykla, 2009, p. 63–109.

¹⁵ Tyrimų duomenys analizuoti monografijoje: Žilvytis Bernardas Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001.

¹⁶ Gerhard Bauer, *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmeileu*, Heidelberg, 1972, p. 80.

jaunimą vienijo sambūriai šeštadieniais, sekmadieniais, per kalendorines, valstybines, šeimos šventes ir po talkų rengiamuose šokių, dainų ir žaidimų vakarėliuose¹⁷. Sovietinėje Lietuvoje sparčiai nykstant vietinėms jaunimo bendrijoms, kartu nyko ir tradiciniai pasilinksminimai, juos keitė šokiai kultūros namuose. Punsko apylinkėse šis procesas vyko lėčiau. Dar 1995 m. Aldonos Vaicekauskienės rašytoje knygoje minima, kad Punsko ir Seinų apylinkėse „[...] Svarbiausia susipažinimų vieta ir toliau lieka šokiai. Devinto dešimtmečio antroje pusėje išigalėjo diskotekos. Pirmi jas pradėjo rengti Punsko pradinės mokyklos mokiniai, vėliau gimnazistai“¹⁸. Punske jos rengiamos mokykloje ir karčiameje, į kurią šeštadieniais susirenka per 50 žmonių, o „jei Velykos – jau nebūna kur šokt“¹⁹. Ilgiau negu Lietuvoje, Punsko apylinkėse iki šių dienų išliko klojimo teatras ir po vaidinimo besitęsiantys šokiai iki ryto²⁰. Kartais pasilinksminimai vykdavo garaže²¹.

Pastaruojų metu Lietuvoje, kiek kitaip negu Punsko apylinkėse, per šventes į šokius susirenkama rečiau, dažnai susiburiama vieno iš draugų namuose, kur rengiamos privačios vaišės ar vakarėlis.

Adventas ir Gavėnia. Advento ir Gavėnios laikotarpis – specifinis laikas jaunimo lokalinei bendrijai. Tarpukariu per Adventą ir Gavėnią katalikų tikėjimą išpažįstančių dzūkų ir suvalkiečių kaimuose buvo draudžiami jaunimo šokiai ir dainos. Dzūkijoje, kur žemės ūkis nebuvo intensyviai plėtojamas, jaunimas pasilinksminimams turėjo gerokai daugiau progų negu Suvalkijoje – šis laikas buvo ypač išimtinis. Ne vienas apie tarpukario laikotarpį pasakojęs respondentas teigė skaičiavęs dienas iki pirmojo Kalėdų ar Velykų vakarėlio. Šiame regione Advento ir Gavėnios metu bendravimo stoką kompensuodavo įprastas vakarėlis (šeštadienį ar sekmadienį), kartais ir kasdieniai žaidimai, kai buvo žaidžiami ir gana

¹⁷ Žilvytis Šaknys, „Kaimo jaunimo bendrija (XIX a. pabaiga – XX a.)“, *Žemės ūkio mokslai*, 2002, Nr. 4 (priedas), p. 104–109.

¹⁸ Aldona Vaicekauskienė, *Punsko ir Seinų krašto vestuviniai papročiai*, Punksas: Aušra, 1995, p. 165.

¹⁹ Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas (Toliau – LII ES), b. 2305, l. 85.

²⁰ *Ibid*, l. 69.

²¹ *Ibid*, l. 53.

linksmai, triukšmingi, kartais net erotinį atspalvį (išperkant fantus) turintys žaidimai. Suvalkijoje keli draugai šia proga susiburdavo tik pasišnekėti arba net ir šventiniais vakarais likdavo namie²². Punkskiečių susibūrimai Advento ir Gavėnios laikotarpiu panašūs į dzūkų, taigi jų papročiai ar timesni gyvavusiems dabartinės Lazdijų, o ne Kalvarijos savivaldybės ribose.

Sovietinės okupacijos metais Pietų Lietuvoje šiuo laikotarpiu rengdavo šokius, triukšmingas šventes, į Gavėnios laikotarpį nukeldami Žiemos išvarymo (Užgavėnių), Pavasario (Velykų) šventes, organizuodami vasario 23-iosios ar kovo 8-osios minėjimus su šokiais²³. Tiesa, Dzūkijoje šiuo tarpsniu pasilinksminimus rengdavo rečiausiai. Punsko apylinkėse šokiai nevykdavo ir XX a. antrojoje pusėje²⁴.

Pastaraisiais metais atgailos meto tradicija daug kur Lietuvoje vėl atgaivinta. Draudimai linksmintis ypač paplitę Dzūkijoje (Suvalkijoje ir Aukštaitijoje jų laikomasi rečiau)²⁵. Punsko apylinkės kaimuose per Adventą ir Gavėnią nešokama, kaip ir Lietuvoje esančiuose Dzūkijos kaimuose vengiama dainuoti (kai kurių respondentų teigimu, kaip ir Lietuvoje, išimtį sudaro gimtadieniai). Tačiau esminių skirtumų išvelgti sunku (jų esama lyginant su Suvalkija). Tai leidžia daryti prielaidą, kad tradicinius religinio turinio papročius galima atgaivinti.

Šventiniai vakarėliai. Draudimai Advento ir Gavėnios laikotarpiu turėjo reikšmės ir vakarėlių nuotaikai. Tarpukariu po beveik mėnesį trunkančio Advento jaunimas nekantriai laukdavo **Kalėdų** vakarėlio, kuris Punsko apylinkėse vykdavo dažniausiai antrąją Lietuvos pasienyje – pirmąją šventės dieną. Pastaruoju metu abiejose teritorijose pasilinksminimai dažniau rengiami antrąją šventės dieną²⁶. **Naujųjų metų** vakarėliai tarpukariu buvo populiarūs abiejose teritorijose, o Punsko vietovėse šia proga

²² Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 38–40; Žilvytis Šaknys, „Kitoks laikas“ lietuvių jaunimo gyvenimo ritme, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, Nr. 5 (14), p. 35–52.

²³ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 70.

²⁴ Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 87.

²⁵ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 92; *Aukštaitijos papročiai*, p. 100.

²⁶ Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 41; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 93.

kurti laužai. Populiariausi iš visų šiuo metu yra Naujųjų metų vakarėliai. Laužus (atvejis fiksuotas tik Sangrūdoje) keičia visur paplitę naujametiniai fejerverkai²⁷.

Dėl draudimų linksmintis per Gavėnią dar tarpukariu **Užgavėnėms** jaunimas teikė nemažą reikšmę. Net ir galimybę sočiau pavalgyti prieš Gavėnios pasninką neretai nustelbdavo noras paskutinį kartą pasilinksminti. Todėl jaunimas iki pat vidurnakčio (ar net ilgiau) rengdavo vakarėlius. Tarpukariu šis paprotys buvo išsisknijęs visoje tirtoje teritorijoje²⁸.

XX a. antrojoje pusėje šis paprotys išliko tik Punsko apylinkėse. 2005 m. jau visi respondentai – tiek iš Punsko, tiek iš kaimyninių Lietuvos vietovių – teigė dalyvavę Užgavėnių proga rengiamuose šokiuose²⁹ arba pas draugus (tiesa, kitur Lietuvoje didelė dalis jaunimo per Užgavėnes neidavo linksmintis)³⁰. Taigi Advento, Gavėnios ir Užgavėnių papročių analizė rodytų tokį pat rezultatą, nors Lietuvoje esančias vietas teoriškai turėjo būti gerokai labiau paveikusi sovietinė ateizacijos politika, vienur paprotys buvo atgaivintas, kitur – natūraliai tęsimas. Tiesa, pakito jaunimo santykis su bažnyčia. Dauguma jaunų punskiečių tvirtina einą į bažnyčią kas savaitę (tik po vieną atvejį – kas antrą sekmadienį, beveik kas savaitę, tik per Velykas, Kalėdas ir Žolines, tik per šventes)³¹. Lietuvos jaunimas bažnyčią lanko daug rečiau. **Velykų** vakarėlių analizė rodo, kad abiejose valstybės sienos pusėse gyvuojantys papročiai gali ir skirtis. Kaip ir tarpukariu, per Velykas pasilinksminti su draugais Punsko jaunimas daugiausia rinkdavosi tik antrąją šventės dieną. Šalia esančiose Lietuvos vietovėse jaunimas, kaip ir tarpukariu, dažniau linkęs burtis pirmosios šventės dienos vakare (Dzūkijos specifika)³².

Vedybiniai spėjimai. Advento pabaigą žyminčios Kūčios, Pietų Lietuvoje šio laikotarpio pradžią žyminti šv. Andriejaus (punskiečių vadina-

²⁷ Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 42; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 94, 104.

²⁸ Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 51 (9 žemėlapis).

²⁹ Kai kada ir po vidurnakčio, LII ES, b. 2305, l. 76.

³⁰ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 95.

³¹ LII ES, b. 2305.

³² Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 59; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 96.

ma Andriaus) diena tarpukariu sietos su merginų vedybiniais spėjimais. Kaip ir Lietuvoje, per Kūčias merginos klausydavosi, iš kur šunys loja (iš ten jaunikis atvažiuos), skaičiuodavo tvoros statinius, malkas (jei pora – ištekės). Punsko apylinkėse gyvavo ir specifinis Kūčių paprotys lieti vašką pro rakto skylutę (Lietuvoje šiam tikslui naudotas žiedas arba lieta paprastai). Dabar Punsko apylinkėse vaškas pradėtas lieti per šv. Andriejaus dieną³³. Lietuvoje vaško liejimas per šv. Andriejaus dieną nežinomas. Dažniausiai ši diena sieta su kanapių sėjimu ir (arba) pasninku, sūraus maisto valgymu, siekiant susapnuoti būsimąjį vyrą. Matyt, tai bendras Europos paprotys. Apie merginų pasninką šv. Andriejaus dieną siekiant susapnuoti būsimąjį vyrą apie 1582 m. mini jau Jonas Lasickis knygoje „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“³⁴, o 1557 m. lenkų šaltinyje užsimenama apie vaško liejimą į vandenį³⁵. Tačiau, panagrinėjus artimiausių kaimynų – baltarusių ir vokiečių papročius, galima teigti, kad Centrinėje Europoje žinomi abu spėjimo būdai³⁶.

Pastaruojų metu Andriejaus vedybiniai spėjimai Pietų Lietuvoje jau nebefiksuojami³⁷, šis paprotys žinomas tik tarp Lietuvos lenkų Pabradės ir Paberžės apylinkėse³⁸. Tačiau šiose vietovėse vedybiniai spėjimai buvo populiarūs net mokyklos vakaronių metu. Gali būti, kad paprotys atgai-vintas akcentuojant ne lokalinį, bet etninį kultūros lygmenį³⁹. Lietuvoje šv. Andriejaus papročiai veikiausiai turėjo formuoti lenko etninio tapatumo jausmą⁴⁰.

³³ Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 88.

³⁴ Jonas Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 27.

³⁵ Barbara Ogradowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa: Verbinum, 2001, s. 10.

³⁶ Uladzimir Aleksandravich Vasilevich, „Belaruski fa’klor“, in: *Encyklopedyia*, t. 1, Minsk: Belarускаia encyklopedyia, 2005, s. 61; T. D. Filimonova, „Niemcy“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranach zarubezhnoi Eoropy. Zimnie prazdniki*, Moskva: Nauka, 1973, s. 140.

³⁷ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 108.

³⁸ *Aukštaitijos papročiai*, p. 115.

³⁹ *Aukštaitijos papročiai*, p. 85.

⁴⁰ Tačiau matome ir atvirkštinį reiškinį Punsko krašte. Dalis jaunimo, kaip ir Pietų Lietuvoje, mini Joninių vedybinius spėjimus, kurie XX a. pradžioje Punsko apylinkėse buvo reti ir žinomi tik iš kelių šaltinių: Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 250; Aldona Vaicekauskienė, *Punsko ir Seinų krašto vestuviniai papročiai*, Punkskas:

Persirengėliai. XX a. antrojoje pusėje Punsko bendruomenę paveikė ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos kultūra. Tiesa, į Lietuvą plito sovietinė kultūra iš Rytų. Analizuodama kalėdinio vaikų sveikinimo papročius, Merkienė pastebėjo, kad Punsko ir Seinų lietuviai atsidūrė trijų įtakų zonoje. Iš pietų šiaurę pasiekė kalėdinė simbolika – krikščionių vyskupo šv. Mikolojaus personažo arealas, nuo Lietuvos pasienio – iš šiaurės perimtas prieškariniu Lietuvoje diegto Kalėdų senelio arealas. Taip pat susiklostė naujas arealas, – po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje išplito tą pačią funkciją atliekančio rusiško Senelio Šalčio simbolis⁴¹. Sovietinio paveldo reikšmės galima išvelgti ir Užgavėnių persirengimo paprotyje.

Tarpukariu Žemaitijai būdingas **Užgavėnių** sodybų lankymo persirengus paprotys nebuvo žinomas nei Punsko apylinkėse, nei gretimose Lietuvos teritorijose⁴². XX a. antrojoje pusėje, sovietinių ideologų sprendimu, visoje Lietuvoje paplitusias Užgavėnes turėjusi pakeisti Žiemos išvarymo šventė (ji suformuota pagal Žemaitijos Užgavėnių scenarijų). Po 1989–1990 m. ši šventė vėl tapo Užgavėnėmis⁴³. Taip sovietmečiu prigijusios žemaičių Užgavėnės ir persirengimo paprotys paplito visoje Lietuvoje. Ideologiškai nekenksmingos ir religinio turinio neturinčios Užgavėnių persirengėlių vaikštynės (renģiamos Gavėnios metu) buvo toleruojamos sovietų Lietuvoje. Jokių abejonių dėl šios šventės reikšmės nekilo ir atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką (šventė vėl buvo švenčiama įprastu laiku).

Pastaraisiais metais šis paprotys kaip „lietuviškas“ pradėjo plisti ir Punsko apylinkėse. Tiesa, Lietuvoje persirengęs vaikšto ir jaunimas (14–15 metų paaugliai), o čia tik vaikai⁴⁴. Punsko Užgavėnių persirengėlių

Aušra, p. 19. Vedybiniai Joninių spėjimai tuo metu buvo labiausiai paplitę Šiaurės Lietuvoje: Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, p. 247–257.

⁴¹ Irena Regina Merkienė, Punsko ir Seinų krašto lietuvių Kūčios etnokultūriniame kontekste, p. 188.

⁴² Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 51 (9 žemėlapis); Tiesa, Suvalkų apylinkėse buvo paprotys piemenims per Užgavėnes lankyti sodybas nešiojant skudurinę ožką: Ol'ga Andreevna Gantskaia, „Poliaki“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranach zarubezhnoi Evropy. Vesennie prazdniki*, Moskva: Nauka, 1977, s. 203.

⁴³ Pavyzdžiui, Liaudies buities muziejuje rengiama šventė Užgavėnėmis pavadinta 1989 m.: Vida Olechnovičienė, „Lietuvos liaudies buities muziejus: Kalendorinių švenčių papročiai. Tradicijos atgaja“, *Gimtasai kraštas*, 2008, Nr. 1, p. 123. Tais metais šventė pradėta švęsti tradiciniu laiku: Juozas Kudirka, *Užgavėnės*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 5.

⁴⁴ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 99.

istorija gana paprasta. Remiantis Aldonos Vaicekauskienės prisiminimais, nuo 1978 m. Punsko mokyklos etnografinis būrelis pradėjo organizuoti jaunimui skirtus mokyklinius Užgavėnių vakarėlius. 1978 m. etnografinis būrelis surengė Užgavėnių vakarą, kuris vyko bendrabučio valgykloje, nes buvo nutarta vakaro dalyvius pavaišinti vėdarais. Vieni šoko, dainavo, būrė ir linksminosi, kiti skuto, tarkavo bulves, kimšo žarnas. Vakaras pavyko⁴⁵. Užgavėnės rengė ir Punsko licėjaus Lietuvių visuomeninis kultūros būrelis. 1981 m. kartu su minėtu etnografiniu būreliu jis surengė Užgavėnės su persirengėlių eiseną, pasivažinėjimu rogėmis, laužu, vaisėmis ir šokiais⁴⁶.

1985 m. per etnografinį būrelį mėginta atkurti ir teatralizuotas Užgavėnės: „Būrelis buvo skatinamas pasirodyti pavasario šventėje Vengožave. Lenkai turi „chodzenie z gaikiem“, o mums reikėjo pasirodyti su savo šventės inscenizacija. Mūsų krašte dar žinomas buvo pasivažinėjimas rogėmis, kad javai gerai augtų, vaisės, kur eina vieni pas kitus ir vaišinasi arba sueina kartu ir ten jaunimo šokiai būna, dar kepimas blynų. Persirengėliai nebuvo mums pažįstami iš krašto tradicijos, todėl pasiruošėme pagal žemaitišką tradiciją“⁴⁷. Be abejo, su žemaitiška Užgavėnių tradicija buvo susipažinta Lietuvoje. Vaicekauskienės teigimu, per būrelio susitikimus atvykdavo kraštotyrininkai iš Lietuvos, jie mokė vietinius naujų liaudies šokių ir žaidimų, padėjo patobulinti ir Joninių scenarijų. Kaunietis Albinas Vaškevičius globojo ir į kraštotyrininkų sąjungą atvedė būrelio narę Ireną Aleknaite. Lietuvoje pramokusi dainų, šokių ir žaidimų, ji to mokė ir Punsko mokinius, Vaitakiemio jaunimą⁴⁸.

Remiantis Juozo Kudirkos duomenimis, Užgavėnės gaivinti pradėtos 1957–1958 m., užsakant straipsnius to meto respublikinėje ir rajoninėje spaudoje. Nuo 1977 m. šventė švenčiama Rumšiškėse⁴⁹. Tačiau pačių

⁴⁵ Aldona Vaicekauskienė, „Gimnazijos etnografinis būrelis“, in: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, Punkskas: Aušra, 1996, p. 157.

⁴⁶ Aldona Vaicekauskienė, „Iš Punsko Licėjaus LVKD būrelio veiklos“, in: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, Punkskas: Aušra, 1996, p. 177–182.

⁴⁷ Užgavėnės – mūsų ar ne mūsų krašto šventinė tradicija, iš: <http://www.ausra.pl/2009/0903/uzgavenes.htm>. Matyt, pavasario švenčių festivalyje dalyvauta 1986 m.: Aldona Vaicekauskienė, Romas Vitkauskas, „Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugija“, *Gimtasai kraštas*, 2008, Nr. 1, p. 100.

⁴⁸ Aldona Vaicekauskienė, *Gimnazijos etnografinis būrelis*, p. 158.

⁴⁹ Juozas Kudirka, *Užgavėnės*, p. 5.

Užgavėnių plitimo negalime sieti vien su sovietiniu kultūros paveldu. Pasak Kudirkos, Užgavėnių karnavalas su Morės vežiojimu dar 1936 m. buvo surengtas Kaune⁵⁰. Panašu, kad jau tada Užgavėnėms, kaip ir Joninėms, buvo numatyta „bendralietuviškos“ šventės dalia. Šiuo metu taip jos suvokiamos Rytų Lietuvoje. Lenko iš Kalesninkų teigimu, šios šventės metu dominuoja persirengėliai iš lietuviškų mokyklų. Jaunas respondentas iš Bezdonių liudijo, kad atėjus persirengėliams lenkai suglumdavo ir nesuprasdavo, kokia čia šventė⁵¹.

Tačiau **Trijų karalių** persirengimo papročiai Punsko apylinkėse pamiršti, nors dar tarpukariu Šlynakiemyje ir Vaitakiemyje vaikščiodavo karaliais persirengusių vaikų ir net vyrų grupės. Galbūt šio papročio išnykimą lėmė vietinių žmonių įsitikinimas, kad tai lenkiškas paprotys⁵². Lenkijoje jis iš tiesų retesnis negu Lietuvoje⁵³. Tarpukariu jaunimo persirengimo trimis karaliais paprotys buvo paplitęs gretimose Dzūkijos vietovėse (šiaurės vakaruose buvo populiarus ir tarpušvenčio šyvio šokdinimas). Nors šiomis dienomis paprotys vaikščioti persirengus trimis karaliais Pietų Lietuvoje yra labai retas, vis dėlto Seirijuose ir Simne man pavyko užfiksuoti du iš trijų atvejų, kai Dzūkijos jaunimas persirengia trimis karaliais⁵⁴ (Kapčiamiestyje vaikšto ir suaugę, tačiau suaugusiųjų persirengimo paprotys dažnesnis)⁵⁵. Tiesa, ir šiose vietovėse didesnė reikšmė teikiama Užgavėnių persirengėliams. Šventės „lietuviškumas“ ar „lenkiškumas“ galėjo būti pretekstas įsilieti į persirengėlių būrį ar atsisakyti tradicijos Punsko apylinkėse.

Plakimas verba. Dar tarpukariu buvo išlikęs paprotys Verbų sekma-dienį šventinta verba paplakti ne tik šeimos narius. Kaip rašo Kudirka, tuo metu Pietų ir Pietryčių Lietuvoje jaunuoliai vieni kitiems suduodavo per

⁵⁰ *Ibid*, p. 4.

⁵¹ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 75.

⁵² Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 89.

⁵³ Anna Drożdż, *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka. Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 7, Wrocław – Cieszyn, 2002, s. 276–277.

⁵⁴ Jaunimo persirengėlių grupė tokia, kurioje dalyvauja 14 metų ir vyresnių paauglių.

⁵⁵ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 98.

ranką, galvą, petį šventoriuje, miestelio aikštėje ar grįždami lauko keliuku, taip tikėdamiesi būti gražūs ir sveiki kaip nuolat žalias kadagys⁵⁶. Šis paprotys buvo gyvas ir Punsko apylinkėse. Pasak Merkienės, tradicinis padorumas reikalavo, kad vaikas, norintis parodyti savo susidomėjimą mergina arba atkreipti jos dėmesį, tai daryti turėjo atsainiai, rodydamas priešišumą. Todėl prie bažnyčios šventintomis verbomis vaikinai merginoms skaudžiai čiažė blauzdas, o vienas kitam jie tik nesmarkiai suduodavo per petį⁵⁷.

Kiek kitaip negu Aukštaitijoje ar Suvalkijoje, Dzūkijoje šis paprotys išliko ir iki šių dienų, o toliausiai į vakarus aptinkamas Kapčiamiestyje⁵⁸. Punsko apylinkėse šio papročio nepavyko užfiksuoti. Verba plakama tik uždaroje erdvėje – namuose.

Velykinis laistymasis. Laistymąsi vandeniu Velykų antrąją dieną paliudijo visi Punsko apylinkėse gyvenę respondentai, akcentuodami, kad šis paprotys perimtas iš lenkų. Suvalkijoje (Kudirkos Naumiestis, Virbalis) ir Vakarų Dzūkijoje (Nemunaitis, Daugai, Neravai) gyvuoja Užgavėnių laistymosi papročiai, velykinis laistymasis dažniau aptinkamas lenkų gyvenamosiose vietovėse (Medininkai, Butrimonys, Kalesninkai; Išimtis – Marcinkonys)⁵⁹. Tai leistų daryti prielaidą, kad laistymasis vienos ar kitos šventės metu – etninis lietuvių ar lenkų paprotys. Tačiau šią prielaidą paneigtų Aukštaitijos etnografinio regiono tyrimai, kurie rodo, kad velykinis laistymasis paplitęs ne tik tarp Pabradės lenkų, bet ir tarp Želvos, Šerių lietuvių⁶⁰. Vakarų Aukštaitijoje laistymosi per Užgavėnes tradicija susijusi su persirengėlių papročiais⁶¹. Nastutė Sidarienė rašo: „Iki šiol nežinomas velykinis laistymasis vandeniu kaskart tampa populiariesnis. Šį ne mūsų krašto paprotį, išpropagavo Lenkijos televizija, todėl antrą švenčių dieną galima pamatyti vaikus su pilnais plastikiniais buteliais vandens.

⁵⁶ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 7.

⁵⁷ Regina Merkienė, „Lietuvių etninės kultūros poslinkiai Seinų ir Punsko krašte“, in: *Etninė kultūra atkurtojoje Lietuvos Respublikoje*, Vilnius: Lygė, 1997, p. 34.

⁵⁸ *Ibid*, p. 100.

⁵⁹ *Ibid*, p. 103.

⁶⁰ *Aukštaitijos papročiai*, p. 110.

⁶¹ *Ibid*, p. 82.

Jie laisto vieni kitus. Praeivių paprastai nelieja“⁶². Taigi, nors laistymosi per Velykas paprotys yra paplitęs daugelyje Europos šalių⁶³, pasak Juozo Kudirkos, šis XX a. pradžioje paprotys buvo plačiai paplitęs Žemaitijoje, Radviliškio ir Kėdainių rajonuose⁶⁴. Nijolės Marcinkevičienės duomenimis, šį paprotį galima aptikti Utenoje, Rokiškyje, Jonavoje, Ukmergėje, Švenčionių r.⁶⁵ Pasak Merkienės, kai kur Pakaunėje palei Nerį net ir XX a. antrojoje pusėje buvo gyvas paprotys vaikus ir merginas laistyti skirtingomis šventės dienomis (vaikinai merginas laistydavo antrąją, o merginos vaikus – trečiąją šventės dieną)⁶⁶. Tačiau apie Punską (kaip ir visoje Pietų Lietuvoje) velykinio laistymosi papročiai XX a. buvo nežinomi. Tarpukariu šiose apylinkėse buvo laistomasi tik rugiapjūtės metu⁶⁷. Tai lėmė, kad bendras Europos paprotys lokaliaje bendruomenėje tapo lenkų etninės kultūros simboliu.

Velykinės sūpuoklės. Kitas velykinis paprotys, praktikuotas ir kitų švenčių metu, buvo supimasis. XX a. antrajame dešimtmetyje 37 sodybų Žagarių kaime prieš Velykas įrengdavo trejas sūpuokles. Jaunimas burdavosi prie vienu, o paaugliai, vaikai – prie kitų⁶⁸. Vyrai supdavosi poromis, stovėdami, merginos sėdėdamos. Juo aukščiau įsisupi, juo „garbingiau“. Net Seinuose sakydavo, kad aukščiau įsisupusi mergina bus gera šeimi-

⁶² Nastutė Sidarienė, „Pavasario tradicijos ir apeigos seniau ir dabar lietuvių gyvenamose vietose, Lenkijos šiaurės – rytiniame pakraštyje“, in: Aldona Vaicekauskienė, *Velykų papročiai ir tradicijos. Wielkanocne obrzędy i tradicje*, sudarytoja Nastutė Sidarienė, Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2005, p. 16.

⁶³ Pasak T. D. Filimonovos, laistymosi papročiai daugiafunkciniai. XIX–XX a. Europos šalyse jie buvo atliekami pradėdant Užgavėnėmis ir Velykomis, baigiant Sekminėmis ir Joninėmis: T. D. Filimonova, „Voda v kalendarnych obriadah“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranah zarubezhnoi Evropy*, redaktorius S. A. Tokarev i dr., Moskva, 1983, s. 140.

⁶⁴ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, p. 68.

⁶⁵ *Velykų rytą lelija pražydo. Verbu sekma dienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*, sudarytoja Nijolė Marcinkevičienė, Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 2006, p. 227–229.

⁶⁶ Irena Regina Merkienė, „Velykiniai pavasario ženklai. Baltijos kultūra XX amžiuje“, in: *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993, 1995 metais*, sudarė Irena Regina Merkienė ir Vida Savoniakaitė, Vilnius: Mokslo aidai, 1999, p. 195.

⁶⁷ Regina Merkienė, Lietuvių etninės kultūros poslinkiai Seinų ir Punsko krašte, p. 29.

⁶⁸ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, p. 87.

ninkė⁶⁹. Vaicekauskienės teigimu, buvo supamasi ir dėl linų⁷⁰. Tarpukariu šie papročiai gyvavo ir Pietų Lietuvoje⁷¹. Šiuo metu apeiginio supimosi paprotys Punske nežinomas. Pietų Lietuvoje taip pat nustatytas supimosi paprotys tik per Jonines (Kriūkuose, Perlojoje, Dubičiuose) ir per Onines (Simne)⁷². Supimasis per Velykas fiksuojamas tik Aukštaitijoje (Adučiškyje, Kruonyje, Meškuičiuose)⁷³.

Velykų ir Atvelykio margučiai. Velykinių margučių marginimas – vienas etninių kultūros bruožų. Šis paprotys išliko ir sovietinėje Lietuvoje. Labai didelė reikšmė jam teikiama ir Punsko apylinkėse. Kaip rašo Vaicekauskienė, margučių marginimo tradicijos dar gyvuoja visame Punsko krašte, ypač tarp vyresnio amžiaus žmonių. Jaunimą marginti skatina Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijos organizuojami velykinio apeiginio meno konkursai⁷⁴. Šia proga organizuojamos tarptautinės konferencijos, leidžiami leidiniai⁷⁵.

Rečiau pasitaiko Atvelykio margučių tradicija, nutrūkusi sovietmečiu. Pietų Lietuvoje (tiesa, daug rečiau negu Aukštaitijoje) margučius dažo ne tik Velykoms, bet ir Atvelykiui. Punsko apylinkėse šis paprotys nežinomas⁷⁶, kaip ir gretimose Dzūkijos ir Suvalkijos vietovėse (išskyrus Kučiūnus)⁷⁷. Tačiau esama žinių apie šio papročio puoselėjimą tarpukario Dzūkijos (Varėnos, Šalčininkų r., Lazdijų r.⁷⁸) ir Suvalkijos kaimuose (Marjampolės, Šakių r.)⁷⁹.

⁶⁹ *Ibid*, p. 87.

⁷⁰ Aldona Vaicekauskienė, „Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai“, in: *Punska ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punksas: Aušros leidykla, 2006, p. 205–206.

⁷¹ Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, p. 152–153.

⁷² *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 103.

⁷³ *Aukštaitijos papročiai*, p. 110.

⁷⁴ Aldona Vaicekauskienė, Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai, p. 198.

⁷⁵ *Velykų papročiai ir tradicijos. Wielkanocne obrzędy i tradicje*, sudarė Aldona Vaicekauskienė ir Nastutė Sidarienė, Punksas: „Aušros“ leidykla, 2005.

⁷⁶ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 102.

⁷⁷ *Ibid*, p. 102.

⁷⁸ Nijolė Marcinkevičienė, *Velykų rytą*, p. 291, 299–300.

⁷⁹ *Ibid*, p. 318.

Lalautojai. Dar tarpukariu didelėje Lietuvos dalyje buvo gyvas lalavimo (Punsko apylinkėse vadino „valavimu“, „volavimu“) paprotys. Jauni nevedę kaimo vyrai Velykų pirmosios dienos naktį (iš pirmosios į antrąją Velykų dieną) lankydamo sodybas. Pagiedoję giesmę, pasakę oraciją⁸⁰, iš kaimo žmonių jie sulaukdavo atlygio (dažniausiai kiaušinių, margučių). Nors kaimyninėse vietovėse Lietuvoje tarpukariu šis paprotys buvo nunykęs⁸¹, Punsko apylinkėse jis vis dar gyvavo, tiesa, jau kiek pakitęs. Sodybas lankė ir vedę vyrai. Agurkių lalautojus aprašiusios 1917 m. gimusios moters teigimu, „vakare pirmą dieną ėjo po kaimus lalauninkai: jais buvo ne tik suaugę vyrai, bet ir bernai. Merginoms nebuvo galima čia dalyvauti“⁸². Tradiciškai dėmesys buvo kreipiamas ir į netekėjusias merginas. Kaip pasakoja Nastutė Sidarienė, jei namų šeimininkė turėdavo netekėjusių dukterų, „dažnai lalauninkus ir į vidų pakviesdavo, kad galėtų pavaišinti pyragu, šeimininkas kartais ir degtinės po stikliuką įpildavo“⁸³. Norėčiau pabrėžti, kad Punsko apylinkėse lalavimo paprotys gyvavo specifinėmis sąlygomis. Kai kuriuose kaimuose lalautojams reikėjo net okupacinės valdžios leidimo. Jį gavę vaikinai giedodavo garsiau, kad būtų girdėti Lietuvos pusėje⁸⁴. Sovietinėje Lietuvoje lalavimo paprotys sparčiai nyko. Punsko apylinkėse XX a. antrojoje pusėje paprotys išliko, tačiau labai keitėsi. Pavyzdžiui, 1958 m. Giluišių kaime gimęs ir iki 1983 m. su lalaunikais vaikščiojęs vyras teigė, kad jau tais laikais galėjo vaikščioti ir vyresnės moterys dainininkės, tačiau jų jo vadovaujamoje grupėje nebuvo, nes reikėjo labai daug vaikščioti, tad jos pavargdavo⁸⁵. Matyt, suaugusiems vyrams vaikščioti jau buvo nedrašu: „Eidavo persirengę, išsipaišę, kad nepažintų, išsiverčia kailinius, skrybėles šiaudines užsideda, ūsus prisiklijuoja, juostas užsiriša. Kartais medinius kardus pasikabina. Vienais metais net šarvus pasidarė“⁸⁶. Tačiau, panašu, jog ši naujovė yra

⁸⁰ Rytų ir Pietų Lietuvoje specialią dar skirdavo tekamo amžiaus merginoms: Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 57.

⁸¹ Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 57.

⁸² *Punsko ir Seinų krašte. Atsiminimai. Tautosaka*, sudarė E. Urbonas, Panevėžys: Lietuvos maironiečių draugija, 1997, p. 200.

⁸³ Nastutė Sidarienė, *Pavasario tradicijos ir apeigos*, p. 13–14.

⁸⁴ Žilvytis Šaknys, *Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu*, p. 90.

⁸⁵ *Velykų rytą*, p. 197.

⁸⁶ *Idem*, p. 197. Tiesa, autorė fiksuoja ir Kapčiamiestyje 1911 m. gimusios moters pasa-

atsiradusi perėmus tarpukariu Lietuvoje tik dabartinio Lazdijų rajono ribose žinomą velykinio lalautojų – persirengėlių paprotį. Nijolė Marcinkevičienė rašo: „Dabartinio Lazdijų rajono teritorijoje esantys miesteliai, gal tų pačių bažnytinių misterijų įtakoje, mėgo persirengti atitinkamų personažų drabužiais ir improvizuoti biblijinėmis (ir ne visai) temomis. Kapčiamiesčio, Leipalingio apylinkėse į pirkia „namelius palinksmų“ užeidavo angelas, velnias, „smercis“ (matyt giltinė), karalius, kariai. Juos vadino lalauninkais“⁸⁷. Tiesa, Punsco krašte persirengėlių – lalautojų – paprotys neišplito, tačiau lalauti pradėjo merginos (neretai ir perimti iniciatyvą). Pavyzdžiui, šešiolikmetė iš Agurkių 2005 m. buvo septynių lalautojų grupės vadovė (grupėje buvo tik du vaikinai). Grupė pagieda giesmės „Kristus Dievas mūsų“ pirmąjį posmą, atidarius duris – kitą giesmę, o jei prašo – „raciją“ (oraciją) pasako. Oraciją sako vadovė. Ji oraciją išmoko iš lalautojų grupės vadovė buvusios vyresniosios sesers⁸⁸. Tiesa, dar ir 28 metų lalauti ėjusio pateikėjo iš Užvidugirių Būdos teigimu, jų grupėje eina tik vyrai (beje, jau su magnetofonu)⁸⁹.

Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę (1990 m.), atgaivintas lalavimo paprotys. Kaip ir tarpukariu, labiausiai šis paprotys praktikuojamas Dzūkijoje, tačiau po kiemus paprastai vaikšto paaugliai, vaikai. Lalautojų amžius jaunėja, nes lalauti tampa gėda. Vietoj giesmių neretai padeklamuojamas eilėraštis, kiti nesako visiškai nieko. Suvalkijoje⁹⁰ lalavimo paprotys fiksuotas tik Sangrūdoje, greičiausiai dėl šio miestelio mokyklos palaikomų glaudžių ryšių su punskiečiais⁹¹. Taigi tradiciją gali perduoti ir punskiečiai.

kojimus apie persirengėlius angelu, velniu, karaliumi, Erodu, smerčiu: *Idem*, p. 300. Taip pat tikėtina, kad persirengimo paprotys susijęs ir su Velyknakčio persirenginėjimu: Aldona Vaicekauskienė, Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai, p. 199–200.

⁸⁷ *Velykų rytą*, p. 197. Persirengimo paprotys per Velykas žinomas ir Lenkijoje, tačiau apie šio papročio sąsajas su lalavimu nežinoma: plg. Ol'ga Andreevna Gantskaia, Poliaki, s. 212–213.

⁸⁸ IIES, b. 2305, l. 84–87.

⁸⁹ *Idem*, l. 92.

⁹⁰ Autoriaus lauko tyrimų duomenimis, Suvalkijoje jaunimo lalavimo papročio tarpukariu nebuvo: Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 57; Nijolė Marcinkevičienė užfiksavo kelis iš 1915 ir 1920 m. Marijampolės ir Šakių rajonuose gyvenančių pateikėjų pasakojimus: *Velykų rytą*, p. 317.

⁹¹ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 76.

Išvados. Pasitelkiant jaunimo žiemos ir ankstyvo pavasario papročius, straipsnyje analizuota Punsko apylinkėse ir Lazdijų bei Kalvarijos savivaldybėse gyvenusių jaunų lietuvių papročiai ir jų kaita nuo XX a. trečiojo dešimtmečio iki šių dienų. Remiantis šiose vietovėse atliktais tarpukario ir XXI a. pradžios draudimų linksminiais per Adventą ir Gavėnią, Kalėdų bei Velykų šventinių vakarėlių, šv. Andriejaus ir Kūčių vedybinių spėjimų, Užgavėnių ir tarpušvenčio persirengimo, viešo plakimo verba per Verbų sekmadienį, laistymosi vandeniui per Velykas, velykinių sūpuoklių, margučių dažymo Velykoms ir Atvelykiui bei lalavimo per Velykas lyginamaisiais tyrimais, galima teigti, kad tarpukariu šiose vietovėse gyvavo panašūs papročiai. Socialistinėje Lenkijoje ir Sovietų Sąjungoje skyrėsi valdančiosios administracijos požiūris į religingumą ir su juo susijusius liaudiškus papročius. Sovietinėje Lietuvoje tradiciniai jaunimo papročiai nyko arba modifikavosi greičiau. Tautinio atgimimo laikais (1988–1990 m.) daugelis šių papročių Lietuvoje buvo atgaivinti arba perimtos sovietmečiu modifikuotos papročių formos. Abiem atvejais papročiai beveik prarado lokalinį savitumą. Punsko apylinkių lietuviai sovietmečiu perėmė šiuos papročius ir ypač dabar juos praktikuoja, prioritetą teikdami bendriems lietuviškiems, o ne lokaliniais, iš kartos į kartą perduotiems kultūros bruožams. Baigiant reikia pasakyti, kad dauguma kalendorinių papročių glaudžiai susiję su krikščioniškąja kultūra ir retai turi etninę charakterį. Papročio „lietuviškumas“ ar „lenkiškumas“ tėra tik stereotipinė paribio vietovėse gyvenančių žmonių suformuota charakteristika, padedanti tapatintis su viena ar kita etnine grupe.

“LOCAL”, “POLISH” AND “LITHUANIAN” CUSTOMS.
THE YOUTH CULTURE IN NORTHERN POLAND AND
SOUTHERN LITHUANIA

Žilvytis Šaknys

Summary

Looking at the winter and early spring customs of youth, the article analyzes the customs of young Lithuanians living in the district of Punska and the local governments of Lazdijai and Kalvarija and the development of the customs from

the 1920's until today. Comparable investigations in these places in the interwar period and at the beginning of the 21st century were carried out on the prohibitions of merry making during Advent and Lent, the holy celebrations of Christmas and Easter, the marriage prognostication of St. Andrew's Day and Christmas Eve, masked outdoors fete on Shrove Tuesday and during the period from Christmas to the Epiphany, the public lashing with a *verba* (a branch of willow, juniper, or other trees, representing the palms placed before Jesus on his entering Jerusalem) on Palm Sunday, the Easter water sprinkling, the traditions of decorating eggs on Easter and the following Sunday and *lalavimas* (youth parades from farmstead to farmstead singing special songs) during Easter.

The investigations indicated that similar customs were alive in these places in the interwar period. The attitude of the ruling administrations in Socialist Poland and the Soviet Union to religious practices and the folk customs more or less related to them were different. In Soviet Lithuania the traditional youth customs disappeared or changed more rapidly. In the period of National Revival (1988-1990) many of these customs were restored or adapted forms modified during the Soviet period. In both cases the customs lost almost all local originality. During the Soviet period and especially today the Lithuanians in the area around Punks are adopting these customs, giving priority to common Lithuanian and not local cultural traits passed from generation to generation. Finally, one must say that the majority of the calendar customs are closely tied with Christian culture and only rarely exhibit an ethnic character. The "Lithuanian" or "Polish" nature of customs is only a stereotype characterization formed by the people living in the border areas helping to identify themselves with one or another ethnic group.